

*Eindverslag
Restauratie
Knipscheer-orgel
Hervormde Kerk Woudenberg*

*December 2009
© Peter van Dijk*

Inleiding

Op vrijdag 12 oktober 2009 werd het gerestaureerde Knipscheer-orgel in de Hervormde Kerk te Woudenberg weer feestelijk in gebruik genomen.

Aan die restauratie, uitgevoerd door de orgelmakers Gebr. van Vulpen (Utrecht), gingen enkele jaren van voorbereiding vooraf. In 2007 vroeg de door het College van Kerkrentmeesters van de Hervormde Gemeente Woudenberg ingestelde orgelcommissie - bestaande uit Jos van der Lee, Wil van Duijvenbooden, Piet de Lange en Bram de Muijnck - een basisadvies aan bij de Commissie orgelzaken voor de Protestantse Kerk in Nederland (COZ). Deze verzocht Peter van Dijk (Utrecht) dit op te stellen, en liet zich gedurende het project vertegenwoordigen door haar bestuurslid Dr. Teus den Toom (Hilversum).

Op grond van het in september 2007 uitgebrachte basisadvies werd aan Peter van Dijk verzocht een herstelplan te maken, dat in februari 2008 gereed kwam en als uitgangspunt diende voor een offerte-traject. Dit resulteerde in een opdracht voor een partiële restauratie aan de orgelmakers Gebr. van Vulpen, waarbij Peter van Dijk als adviseur werd aangesteld.

Binnen de Hervormde Gemeente Woudenberg werden gelden gegenereerd door collecten, giften en de opbrengst van een rommelmarkt. Daarnaast wist Wil van Duijvenbooden financiële steun te verwerven van een zeventiental personen, bedrijven en instellingen, dit ondanks het gegeven dat helaas kerk noch orgel beschermd zijn als rijksmonument.

In februari 2009 werd een begin gemaakt met de restauratie. Nadat het pijpwerk was afgenomen werd de orgelkast herschilderd door Ab van Dijk en Henk ten Ham (Woudenberg). Daarbij werd de bestaande kleurstelling gehandhaafd. De elektra in en bij het orgel werd vernieuwd door de firma Van de Lagemaat (Woudenberg). In het atelier van de Gebr. Van Vulpen werden de klavieren, de muziklessenaar, de mechanieken en de pijpen zorgvuldig en piëteitvol gerestaureerd, werd een nieuw (houten) windkanaal naar het Pedaal gemaakt en werd aanvullend nieuw pijpwerk in Knipscheer-stijl vervaardigd. In de zomer van 2009 kon de intonateur van de firma Van Vulpen, Adriaan van Rossem, beginnen met het weer op klank brengen van het herstelde pijpwerk en het intoneren van de - geheel of gedeeltelijk- nieuwe registers. Het klankbeeld van het oude pijpwerk werd daarbij gerespecteerd en de nieuwe pijpen werden zorgvuldig daarbij aangepast.

Vóór de restauratie was het klankbeeld onsamenhangend. Weliswaar verloochende het Knipscheer-pijpwerk zijn 'klasse' niet, maar de wijzigingen uit 1945, 1968 en 1977 hadden het evenwicht in de klankopbouw danig verstoord. Registers als de Mixtuur en de Trompet 8' mengden qua klank geenszins met het oudere materiaal.

Thans is de eenheid in de klankopbouw hersteld. Op het klankfundament van de oude grondstemmen, waarin overigens de hand van J.F. Witte nog hoorbaar aanwezig is, ontplooiën de hogere registers zich harmonisch. Door het aanleggen van een houten windkanaal naar de pedaalwindlade heeft de Subbas 16' een betere aanspraak gekregen en aanzienlijk aan duidelijkheid gewonnen. De nieuwe Trompet 8' geeft het volle werk brillance zonder er bovenuit te schetteren, en de qua klank herziene Dulciaan 8' voegt zich thans goed in het bovenwerk-ensemble.

Een hartelijke gelukwens aan alle betrokkenen is hier dan ook volstrekt op zijn plaats.

Graag bedank ik hier zowel de orgelmakers als de orgelcommissie voor de buitengewoon constructieve en harmonieuze samenwerking. Mede ook dankzij de uitnemende gastvrijheid van het kostersechtpaar Gerrit en Hilde Bovendorp was het voor alle betrokkenen zeer goed toeven in de Woudenbergse dorpskerk. Tenslotte zeg ik de Hervormde Gemeente Woudenberg oprecht dank voor het in mij gestelde vertrouwen.

Mogen organisten en kerkgangers worden geïnspireerd door dit fraaie orgel. Soli Deo Gloria!

Utrecht, december 2009.

Peter van Dijk, orgeladviseur.

Foto voorzijde: Peter de Kok.

Historisch overzicht

Bouwgeschiedenis

In 1860 werd aan de westwand van de Hervormde Kerk te Woudenberg een galerij gebouwd, waarop achter een schijnfront een harmonium werd geplaatst. Kennelijk voldeed het harmonium niet. Want reeds in het begin van 1868 nemen de plannen voor de aanschaf van een pijporgel vaste vormen aan en zijn er contacten met de Amsterdamse orgelmaker Hermanus Knipscheer II. Op 20 februari 1868 blijkt in een vergadering van het college van kerkvoogden en notabelen "dat zij zijn geslaagd in het verkrijgen van een kerkorgel waarvan zij de tekening overleggen, voor den prijs van f3.100,-".

Uit deze formulering zou men kunnen afleiden dat het om een bestaand orgel ging. De inventarisatie van het instrument heeft echter uitgewezen dat het in 1868 geheel nieuw was. Ook de aanschafprijs duidt op een nieuw orgel.

Mogelijk had Knipscheer een voor eigen risico gebouwd, dan wel een in aanbouw zijnd orgel te koop aangeboden. Bij deze in die tijd niet ongebruikelijke procedure was het in de werkplaats van de orgelmaker te bezichtigen en vaak ook al te bespelen instrument in de meeste gevallen nog niet van een front voorzien. De koper kon dan kiezen uit verschillende frontontwerpen. De voordelen van deze procedure waren dat potentiële kopers het orgel reeds konden zien en horen, en dat de levertijd kort was.

In het Woudenbergse orgel zijn duidelijke sporen aanwezig van constructieve wijzigingen tijdens het bouwproces. Deze zijn waarschijnlijk het gevolg van de keuze van het frontontwerp. Dat frontontwerp was wellicht gemaakt door de firma Ibach (Barmen, Duitsland), misschien is het front zelfs wel kant en klaar geleverd door Ibach. Knipscheer deed geregeld zaken met deze firma. Ik kom op een en ander nog terug. Gelet op de uiterst korte tijdsspanne (een maand) tussen de keuring van het orgel in Amsterdam en de ingebruikneming in Woudenberg (net voldoende om een orgel te demonteren, te vervoeren, weer op te bouwen en te stemmen) moeten die constructieve wijzigingen al in Amsterdam zijn uitgevoerd.

In de notulen van de bovengenoemde vergadering van 20 februari 1868 staat ook de dispositie van het orgel vermeld. Naderhand wordt op voorstel van de organist, de heer A. van den Hooff, besloten de aanhang van het pedaalklavier aan het Hoofdwerk te vervangen door twee pedaalkoppels.

Eind 1868 keurden A. van den Hooff en de Utrechtse orgelmaker C. Stulting het orgel in de werkplaats van Knipscheer. Laatstgenoemde stelde op 3 december 1868 een positief keuringsrapport op. Op 1 januari 1869 werd het orgel te Woudenberg in gebruik genomen. Knipscheer leverde ook een set orgelmakersgereedschap, die tot op heden bewaard bleef.

De oorspronkelijke dispositie

Hoofdwerk

Bourdon 16' (bas eiken, discant metaal)
 Prestant 8' (gepolijst tin in het front)
 Octaaf 4' (metaal)
 Nasard 3' (metaal)
 Octaaf 2' (metaal)
 Mixtuur 3-4 sterk
 Cornet 4 sterk (discant)
 Trompet 8' (bas/discant)

Manuaalkoppeling

Pedaalkoppeling - Hoofdwerk
 Pedaalkoppeling - Bovenwerk

Bovenwerk

Baarpijp 8' (metaal)
 Viola di Gamba 8' (C-H gecombineerd met Bourdon 8')
 Bourdon 8' (bas eiken, discant metaal)
 Salicet 4' (metaal)
 Roerfluit 4' (metaal)
 Dulciaan 8' (in 1898/1899 Clarinet genoemd)

Pedaal

geen eigen registers

Afsluitingen Hoofdwerk en Bovenwerk
 Ventiel

Verdere lotgevallen tot 1965

Tot 1874 is het orgel in onderhoud bij de firma Knipscheer. Na het overlijden in 1874 van Hermanus Knipscheer II verzorgt de organist A. van den Hooff zelf de stembeurten en het klein onderhoud, vermoedelijk tot 1897. Na de kerkrestauratie van 1878-1879 voert hij bovendien een schoonmaak van het orgel en enkele reparaties uit. Van den Hooff overlijdt in 1898.

1898/99, J.F. Witte (Firma J. Bätz & Co)

In november 1898 stelt de Utrechtse orgelmaker Witte op verzoek van de kerkvoogden een rapport over het orgel op, waarin hij vaststelt dat het orgel van gebrekkige makelij is, en onvoldoende is onderhouden. Hij beveelt de aanschaf van een nieuw orgel aan. Desgewenst is hij echter ook bereid het orgel te herstellen. Nu was het afkeuren van een orgel en het aanbieden een nieuw instrument te bouwen, maar zijn werkzaamheden desnoods slechts tot een *doelmatige reparatie* te beperken, een vrij gebruikelijke 'taktiek' van Witte. Zoals op meerdere plaatsen geschiedde, gaan ook de Woudenbergse kerkvoogden niet op zijn aanbod van een nieuw orgel in, maar krijgt hij, conform zijn eigen reparatie-voorstel, de opdracht voor:

- een algehele schoonmaak en diverse herstelwerkzaamheden
- het geruislozer maken van de windvoorziening en de mechanieken, en het verbeteren van de speelaard
- het *meer gelykmatig en zuiverder van aanspraak* maken van de grondstemmen, en het minder ruw maken van de klank van de Trompet 8' door de kelen te beleren (een verbetering van de *nagenoeg onbruikbare* Clarinet 8' is volgens Witte binnen het gestelde budget waarschijnlijk niet mogelijk en ook niet nodig, *omdat dit register zeer goed gemist kan worden*).

Na het overlijden van Johann Frederik Witte in 1902 wordt het bedrijf opgeheven. Het onderhoud van het Woudenbergse orgel wordt vervolgens in 1903 opgedragen aan de firma J. de Koff (Utrecht). Johan de Koff was tot 1902 werkzaam bij de firma J. Bätz & Co en richt in 1903 een eigen orgelmakerij op.

1905, J. de Koff

Clarinet 8' vervangen door een Voix céleste 8' (vanf c).

1909, R. Pothoven

Vervaardiging van een klavierdeksel en herstel van drie registerknoppen.

1918, J. de Koff

Reparaties.

1919, J. de Koff

Een voorstel van De Koff tot vervanging van de Trompet 8' wordt om financiële redenen niet aangenomen.

1930, J. de Koff & Zn

Plaatsing van een elektrische windmotor (vermoedelijk in de toren; naderhand direct achter het orgel opgesteld).

1934/35, J. de Koff & Zn

Schoonmaak en herstel. De Bas van de Bourdon 16' wordt middels een pneumatische transmissielade ook apart op het Pedaal speelbaar gemaakt. Een voorstel om de Trompet 8' te vernieuwen wordt andermaal niet aangenomen.

1938, J. de Koff & Zn (Utrecht)

Pneumatische tremulant toegevoegd.

1945, J. de Koff & Zn

Schepbalgen gerepareerd. Samenstelling Mixtuur gewijzigd (hogere samenstelling). Daartoe worden 36 nieuwe pijpjes geleverd en 12 bestaande pijpjes op andere plaatsen gezet.

1947, J. de Koff & Zn

Blaasbalg en windladen gerepareerd.

De restauratie van 1965-1968

In 1965 wordt het orgel onderzocht door de Stichting Orgelcentrum en door de Synodale Orgelcommissie der Nederlandse Hervormde Kerk (SOC). De Stichting Orgelcentrum stelt - in drie varianten - een restauratie met dispositiewijzigingen voor. De SOC adviseert een grotendeels conserverende restauratie. De firma De Koff brengt daarop een offerte uit, in grote lijnen conform het advies van de SOC.

De restauratie wordt echter nog in 1965 - onder begeleiding van de Stichting Orgelcentrum - opgedragen aan de firma M.R. Koppejan (Ederveen), die het orgel in 1968 weer oplevert.

De werkzaamheden samengevat:

- Restauratie en ingrijpende dispositiewijzigingen
- Vernieuwing van het manuaaltoetsbeleg, nieuwe klavierbakstukken, klavierlijst, registerplaatjes en pedaalklavier
- Verwijdering van de handpomp van de windvoorziening
- De windladen worden van hechthouten platen en ingeboorde telescoophulzen voorzien
- De loden conducten worden vervangen door westaflex-exemplaren
- De bovenwerklade wordt heringedeeld; de pijprooster worden geheel en de pijpstokken deels vernieuwd.
- De pneumatische transmissielade van het Pedaal wordt tot een zelfstandige pedaalwindlade vermaakt, opgesteld achter de manuaalwindladen, waartoe de kast van een uitbouw wordt voorzien (de stijlen en het regelwerk van de oorspronkelijke achterwand worden gehandhaafd).

De dispositie van 1968

<u>Hoofdwerk</u> (C-f''')	<u>Bovenwerk</u> (C-f''')	<u>Pedaal</u> (C-d')
Prestant 8' (1868)	Baarpijp 8' (1868)	Subbas 16' (1868)
Roerfluit 8' (C-H 1868/af c *)	Prestant 4' (1868, in 1968 gewijzigd)	
Octaaf 4' (1868)	Roerfluit 4' (1868)	
Gedekt Fluit 4' (C-f'' 1868/af fis'' *)	Nasard 2 2/3' (1868)	
Octaaf 2' (grotendeels 1868)	Woudfluit 2' (*)	Manuaalkoppel
Mixtuur 3-4 sterk (1868/1945)	Scherp 3 sterk (**)	Pedaalkoppel - Hoofdwerk
Cornet Disc. 4 sterk (1868)		Pedaalkoppel - Bovenwerk
Trompet Bas/Disc. 8' (*)		Tremulant (1938?)

* door Koppejan uit eigen voorraad geleverd tweedehands pijpwerk.

** nieuw, of door Koppejan uit voorraad geleverd tweedehands pijpwerk.

Lotgevallen na 1968

Korte tijd na de Koppejan-verbouwing wordt het onderhoud opgedragen aan de orgelmakers K.B. Blank & Zn (Herwijnen), na 1977 aan de firma Hendriksen & Reitsma (Nunspeet).

1977, J.L. van den Heuvel (Dordrecht)

Nieuwe mechanische pedaalade en (?) nieuw pedaalklavier.

Trompet 8' (Hoofdwerk) vernieuwd, Scherp (Bovenwerk) vervangen door een (nieuwe) Dulciaan 8'.

1989, A.H. de Graaf (Leusden)

Windmotor na spontane panne vervangen door een ander (tweedehands) exemplaar.

1996, Hendriksen & Reitsma (Nunspeet)

Herstelwerkzaamheden aan magazijnbalg, mechanieken en pijpwerk.

2009, Gebr. van Vulpen (Utrecht)

Partiële restauratie (zie pagina 11-13).

Dispositie van 1977 tot 2009

Conform de nomenclatuur van de registerplaatjes; nader commentaar tussen haakjes.

<u>Hoofdwerk</u> (C-f ''')	<u>Bovenwerk</u> (C-f ''')	<u>Pedaal</u> (C-d ')
Prestant 8 Vt (1868)	Baarpijp 8 Vt (1868)	Subbas 16 Vt (1868)
Roerfluit 8 Vt (C-H 1868)	Prestant 4 Vt (grotendeels 1868)	
Octaaf 4 Vt (1868)	Roerfluit 4 Vt (1868)	Koppeling MAN *.
Gedekt Fluit 4 Vt (C-f' 1868)	Nasard 2 2/3 Vt (1868)	Koppeling P.O. (= PED-HW)
Octaaf 2 Vt (grotendeels 1868)	Woudfluit 2 Vt (19e eeuws)	Koppeling P.B. (= PED-BW)
Mixtuur 3-4 sterk (1868/1945)	Dulciaan 8' (1977) **	Tremolo (1938)
Cornet 4 sterk (disc.) (1868)		
Trompet 8 Vt bas/dis(c.) (1977)		

* De aanduiding "MAN" is later toegevoegd.

** Op het registerplaatje staat nog, zij het vrijwel onzichtbaar gemaakt: Scherp 3 sterk.

Toonhoogte: a=440 Hz. Stemmingssysteem: gelijkzwevend.

Deling bas/discant: h/c'.

De concepten van 1868 en 1968 nader beschouwd

Het oorspronkelijke dispositie- en klankconcept

De oorspronkelijke dispositie van het orgel toont een uitermate interessant concept: een eenklaviers dispositie verdeeld over twee manualen.

Zeer interessant en uniek anno 1868 is de toepassing - op voorstel van de organist, A. van den Hooff - van twee pedaalkoppelingen. Daardoor kan het pedaal zowel in forte-passages op het HW als in zachte gedeelten op het BW worden gebruikt. Een nadeel is dat de constructie, met twee pedaalkoppelwellenborden, gecompliceerd en storingsgevoelig is.

Het Hoofdwerk bevat de sterke 'geluiden', zonder een in die tijd toch meestal in de klankopbouw naast de Prestant 8' betrokken achtvoets (half)gedekt fluitregister. Opmerkelijk is de disponering op het Hoofdwerk van een Nasard 3', een register dat doorgaans vooral beschouwd werd als een solostem (in combinatie met acht- en viervoets fluiten), maar hier kennelijk in de plenumopbouw opgenomen werd. Of is het Knipscheers bedoeling geweest om veelvuldig gebruik te maken van de manuaalkoppel, zowel bij de plenumopbouw als ten behoeve van een soloregistratie met Nasard, waarbij dan de begeleiding op het Bovenwerk werd gespeeld?

Het Bovenwerk was uitgerust met 'zachte geluiden', anno 1868 vooral bedoeld voor voor-, tussen- en naspelen bij de gezongen liederen. De labiale acht- en viervoets registers boden diverse mogelijkheden om klankkleuren en dynamiek tussen pianissimo en mezzoforte subtiel te variëren. Daarin kon ook de doorslaande Dulciaan 8' worden betrokken. Een gebruik als solostem lijkt hier minder voor de hand te liggen, omdat er op het Hoofdwerk geen zacht begeleidingsregister gedisponeerd was. Tenzij natuurlijk de begeleiding een octaaf hoger met de Bourdon 16' gespeeld werd. Voor een dergelijk gebruik van dit register heb ik echter tot op heden geen 19e eeuwse aanwijzingen gevonden.

Het feit dat de Dulciaan doorslaande tongen had, is op zichzelf al een sterke aanwijzing dat Knipscheer dit register - en dan waarschijnlijk ook de Trompet 8' - van Ibach had betrokken. Hijzelf

bouwde geen doorslaande tongwerken, evenals de meeste van zijn Middennederlandse collega's; Ibach deed dat wel. De opmerkingen van Witte over de Trompet 8' wijzen in de richting van een Rijnlandse makelij, waar het beleren van kelen ongebruikelijk was.

Het middels een transmissie op het Pedaal speelbaar maken van het basgedeelte van de Bourdon 16' was gedurende de laatste decennia van de 19e eeuw in zwang gekomen. Op deze wijze werd, met name in registraties zonder de Hoofdwerk-Bourdon 16', een vrij pedaal gesuggereerd.

In 1945 bevond men de samenstelling van de Mixtuur te grondtonig. Met behoud van zoveel als bruikbaar geacht Knipscheer-pijpwerk werd de samenstelling naar toenmalige opvattingen vanaf fis" hoger gemaakt. Door deze wijziging was echter de klank-samenhang in de Mixtuur zelf, en derhalve ook in het plenum, verdwenen.

1968: een sterk gewijzigd dispositie- en klankconcept

In 1968 is het dispositie-concept - overigens met gebruikmaking van zoveel mogelijk Knipscheer-pijpwerk! - drastisch veranderd. Van de in die tijd als manuaalregister niet populaire Bourdon 16' verhuisde het houten basgedeelte, aangevuld met drie houten pijpen afkomstig uit de Bovenwerk-Bourdon 8', naar het Pedaal, dat daardoor meer zelfstandigheid kreeg. Het metalen discantgedeelte van de Bourdon 16' werd deels gebruikt voor het creëren van een Gedekt Fluit 4'. De Nasard 3' werd als solostem naar het Bovenwerk verplaatst. Dit past goed in het kader van de naar toenmalige opvattingen gerealiseerde 'emancipatie' van het Bovenwerk (zie hieronder). Op het Hoofdwerk werden een Roerfluit 8' (C-H Knipscheer-pijpwerk) en een Gedekt Fluit 4' (C-f" Knipscheer-pijpwerk) geplaatst, waardoor de mogelijkheden om het Hoofdwerk te gebruiken als begeleidingsklavier voor solostemmen op het Bovenwerk duidelijk werden vergroot. Hierbij dient te worden aangetekend dat het 20e eeuwse fabriekspijpwerk in de Roerfluit 8' in (klank)kwaliteit toch duidelijk onderdeed voor Knipscheers Roerfluit 4' op het BW; de grotendeels uit Knipscheers Bourdonnen 16' en 8' samengestelde Gedekt Fluit 4' miste de voor een viervoets fluitregister gebruikelijke glans (Knipscheer had deze Bourdonnen bedoeld als pure grondstemmen). De al decennia qua stemvastheid als problematisch ervaren Trompet 8' werd vervangen door een ander exemplaar, vrijwel zeker uit de voorraad van Koppejan. Deze kocht her en der afgedankt pijpwerk op om dit vervolgens elders te herplaatsen; dat leverde een aanzienlijke geldbesparing op, maar de kwaliteit van de tweedehands pijpen was niet altijd van voldoende hoog niveau. Hoe dan ook, de Trompet 8' werd al in 1977 door een nieuw exemplaar vervangen.

De al genoemde emancipatie van het Bovenwerk werd verder gerealiseerd door het transformeren van de Salicet 4' tot een Prestant 4' (het pijpwerk werd een grote terts naar boven opgeschoven, met nieuwe pijpen voor C-Dis aangevuld, en sterker van klank gemaakt), alsmede door de toevoeging van een Woudfluit 2' (19e eeuws Duits pijpwerk) en een Scherp (die overigens in 1977 al weer verwijderd werd). Geofferd werden de Bourdon 8' (mede vanuit de onjuiste veronderstelling dat dit register niet origineel was), de Viola di Gamba 8' en de (uit 1905 daterende) Voix celeste 8'. Deze zachte registers werden van minder belang geacht dan de 'emancipatie' van het Bovenwerk, naar in de jaren 1950-1970 vigerende principes. Voor handhaving van de bestaande registers én uitbreiding met nieuwe, was op de bovenwerklade onvoldoende plaats. Door de windlade her in te delen en de Knipscheer-stempistons te verwijderen kon juist genoeg ruimte worden geschapen voor de dispositie-uitbreiding. Tegenover de waardevolle klankaanvulling van de Woudfluit 2' staat, naar huidige opvattingen, het verlies van de Bourdon 8' als zacht basisregister en van de Viola di Gamba 8' als zacht kleurregister en als echo van de Prestant 8'. De op zichzelf fraaie Baarpijp 8' kan dat gemis niet opvangen.

Die Woudfluit 2' (en wellicht ook de Trompet 8') zijn mogelijk afkomstig uit het orgel dat de firma W. Rütter (Kevelaer) in 1868 (!) bouwde voor de R.K. St. Willibrorduskerk te Zierikzee. Dit instrument werd na de Watersnoodramp van 1953 als onherstelbaar beoordeeld, en in 1964 vervangen door een nieuw orgel van de Deense firma Marcussen & Søn. Koppejan kocht het Rütter-orgel op (mededeling van Bart van Buitenen, waarvoor hartelijk dank).

In 1977 bleken de in 1968 geplaatste (tweedehands?) Trompet 8' en Scherp al niet (meer) te voldoen. Ze werden vervangen door twee nieuwe tongwerken, een Trompet 8' en een Dulciaan 8'. "L'histoire se repète", want dertig jaar later was als gevolg van gegroeid inzicht duidelijk dat deze twee tongwerken helaas evenmin in het klankbeeld van de overige registers pasten. De Dulciaan 8' leek door herintonatie nog wel 'inpasbaar' te maken, maar voor de Trompet 8', die noch qua mensuur en factuur, noch qua klank, zelfs maar enigszins bij Knipscheer of Ibach 'in de buurt' kwam, leken aanpassingen reeds bij voorbaat geen acceptabel resultaat te kunnen opleveren.

Zo is met name in 1968 het Knipscheer-concept drastisch gewijzigd. Maar er is, theoretisch gezien, een goed muzikaal concept voor in de plaats gekomen, dat jammer genoeg in praktisch opzicht tot een onaanvaardbaar onsamenhangend klankbeeld heeft geleid. Een van de opgaven van de restauratie van 2009 was om binen het concept-1968 het Knipscheer-klankbeeld weer te herstellen.

De inventarisatie van de afzonderlijke orgeldelen uit 2007/2008

Front, orgelkast en opstelling

Het orgel is geplaatst op een galerij aan de torenmuur. De klaviatuur bevindt zich, vanuit de kerk gezien, aan de linkerkant. Het windtoestel is onder in het orgel ondergebracht, de motor staat vanuit de kerk gezien rechts van de orgelkast. Direct boven het windtoestel bevinden zich de hoofdwerkwindladen en uiterst dicht daarboven ligt de bovenwerkwindlade. Omdat het middengedeelte van het orgelfront desondanks lager is dan de bovenzijde van het bovenwerkpijpwerk, is boven dat middengedeelte van het front een schuin opgaande beschotting aangebracht tot aan het 'zoldervormige' dak van de orgelkast. Deze beschotting was in 1968 verwijderd ten gunste van de klankuitstraling van het Bovenwerk, maar in 1996 is vanwege de sterk toegenomen stofvorming in het orgel opnieuw een beschotting gemaakt.

Ten behoeve van de plaatsing van de pedaalsubbas is de orgelkast in 1968 aan de achterzijde zoveel als mogelijk verdiept, waarbij het stijl- en regelwerk van de oorspronkelijke achterwand gehandhaafd werd.

Het frontontwerp wijkt af van hetgeen bij Knipscheer gebruikelijk is. De opstelling van de orgeldelen in de kast is in verticale zin uiterst gecompriëerd en toont op diverse punten een welhaast geïmproviseerde aanleg. Ook het wat primitieve houten zolderdak om de bovenzijde van het Bovenwerk wijst op 'onvoorziene omstandigheden'.

Op grond daarvan zijn diverse vermoedens over de totstandkoming van het orgel geuit. De in dit kader meest relevante hypothese is dat Knipscheer het orgelfront bij de firma Ibach (Barmen) heeft betrokken en dat het qua hoogte niet goed bleek te passen voor het in Amsterdam vervaardigde binnenwerk. Knipscheer deed inderdaad, zoals hierboven reeds gemeld, regelmatig zaken met de firma Ibach, en na zijn overlijden in 1874 trad zijn opvolger A.M.T. van Ingen zelfs op als Nederlandse vertegenwoordiger van de firma Ibach. Het is derhalve denkbaar dat de Woudenbergse kerkvoogden gecharmeerd waren van een hen door Knipscheer - al dan niet per ongeluk - getoonde fronttekening van Ibach, en na goedkeuring ervan dit front bij Ibach bestelde. Uiteraard kan het front ook door Knipscheer zelf - geïnspireerd door een ontwerp van Ibach - zijn vervaardigd. Hoe het ook zij, het is merkwaardig dat de afstand tussen orgelgalerij en kerkplafond alle ruimte laat voor een qua hoogte wèl bij Knipscheers oorspronkelijke concept passend orgelfront. Nog altijd zijn in het orgel boven de bovenwerkwindlade 'loze' liggers aanwezig, vanaf de oorspronkelijke achterwand naar het front toe, die zowel qua dikte als qua plaatsing volledig overeenkomen met de huidige, lager gelegen liggers van de bovenwerkwindlade. Het is daarom duidelijk dat Knipscheer het Bovenwerk aanvankelijk hoger had gesitueerd. Dit wordt bevestigd doordat de bovenwerktoetsmechaniek vanaf de klaviatuur tot aan de hoogte van deze 'loze' liggers recht omhoog loopt, om vervolgens middels een regel met houten winkels schuin naar beneden te worden geleid tot aan de uiteindelijk gerealiseerde veel lagere positie van de bovenwerkwindlade. Daartoe moest zelfs een (te) grote Octaaf 4'-pijp schuin worden ingekort om voldoende ruimte te winnen. Een tweede complicatie bij die verlagings van de bovenwerkwindlade was dat door de plaatsing van het

windtoestel onder in de kast het Hoofdwerk niet lager geplaatst kòn worden, wat de aanleg van de toetsmechaniek naar het Bovenwerk aanzienlijk eenvoudiger zou hebben gemaakt.

Het front van het Woudenbergse orgel toont zowel in zijn grondvorm als in de decoraties een harmonieuze vermenging van neoclassicistische, romaniserende en gotiserende elementen. Het wijkt zodoende sterk af van Knipscheers 'huisstijl'. Toch is het concept niet uniek in het oeuvre van Knipscheer. In 1857 bouwde hij twee qua vormgeving vrijwel identieke orgels, in de Hervormde kerken te respectievelijk Heemskerk en Heesselt. Deze beide fronten hebben een neoclassicistische rechthoekige blokvorm met een breed middenveld, die worden geflankeerd door gedeelde tussenvelden en licht geronde smalle zijvelden. In de decoratie zijn - behalve de romaniserende boogvormige bovenafsluitingen van de pijpvelden - neoclassicistische en gotiserende elementen opgenomen. Ook deze fronten tonen een duidelijke aansluiting bij Duitse principes. Wellicht tekende ook hier de firma Ibach voor de ontwerpen, en mogelijk ook voor de uitvoeringen. Het Woudenbergse orgelfront is als het ware een uitbreiding van het fronttype Heemskerk/Heesselt. Het middenveld heeft hier een boogvormige bovenafsluiting gekregen, er zijn twee gedeelde smalle tussenvelden, en de flauw geronde zijvelden in Heemskerk/Heesselt zijn uitgegroeid tot volwaardige geronde zijtorens.

Een laatste opmerkelijk detail van het Woudenbergse front zijn de benedenblindingen van de velden en de torens. Ibach voorzag de pijpvoeten, naar Rijnlandse gewoonte, niet van versieringen. In Heemskerk/Heesselt heeft Knipscheer, zoals hij wel vaker deed, tussen de pijpvoeten vlamvormen met bladmotieven geplaatst. In Woudenberg treffen we benedenblindingen aan. Er wordt wel verondersteld dat deze door de Amersfoortse schrijnwerker Albertus van den Hooff, broer van de hierboven genoemde Woudenbergse organist, zijn gesneden, naar het voorbeeld van de benedenblindingen in de pedaaltorens van het Naber-orgel in de Joriskerk te Amersfoort.

Afgezien van de uitbouw aan de achterzijde en het houtwerk van de schuin opgaande beschotting boven het middenveld, is de orgelkast origineel. Of dit ook geldt voor de kleurstelling is niet bekend. Een foto van vóór 1920 toont in elk geval een licht geschilderde orgelkast (wit of licht-crème) en een vergulde of goudverfkleurige ornamentiek.

Klaviatuur

Uit 1868 dateren de handklavieren, registerknoppen en de (weliswaar in 1968 verbouwde) muziekllessenaar. Origineel is ook het plankje boven de klavieren met een ovalen porceleinen naamplaatje:

Herman Knipscheer & Co
Orgelmakers
Amsterdam
1868

Vernieuwd werden in 1968 het toetsbeleg van de manualen (celluloid), de bakstukken en de registerplaatjes (porcelein, aangebracht in de registerknoppen). Volgens de brochure van Johan Timmer uit 1995 werd zowel in 1968 als in 1977 een nieuw pedaalklavier geplaatst.

Mechaniek

De registermechaniek en de toetsmechanieken (inclusief de onder de laden geplaatste walsramen) van de manualen stammen grotendeels uit 1868. De merkwaardige, improvisatorisch ogende aanleg van de bovenwerk-toetsmechaniek is hierboven reeds beschreven.

De pedaalmechaniek is diverse malen herzien, onder meer in 1977 bij de aanleg van een mechanische pedaalwindlade. Onder het windtoestel is in 1977 een pedaalwalsraam aangebracht, van daaruit lopen dunne ronde metalen walsen op ladedeling naar de windlade.

Windvoorziening

Magazijnbalg en schepbalgen uit 1868 bleven bewaard. In 1968 werden de links naast de klaviatuur

geplaatste handpomp en windwijzer verwijderd en de schepbalgen buiten gebruik gesteld. De magazijnbalg wordt gevoed door een naast het orgel geplaatste ventilator. De winddruk bedraagt thans 72 mm. en, gelet op andere Knipscheer-orgels zal dit minstens ten naaste bij de originele winddruk zijn. Bij het meetgat op de C-lade van het Hoofdwerk is met potlood geschreven 108 mm. De winddruk is derhalve op enig moment verhoogd en naderhand weer verlaagd.

De windkanalisatie van Hoofd- en Bovenwerk is origineel. Voor het Hoofdwerk loopt vanuit de magazijnbalg een kanaal naar een achter het front geplaatst verdeelkanaal. Van daaruit worden beide hoofdwerkwindladen gevoed (inlaat aan de voorzijden van de ventielkasten) middels een verticaal en een horizontaal kanaal. Voor het Bovenwerk loopt aan de linkerzijde van de magazijnbalg (van achteren gezien) een kanaal naar boven tot ladehoogte. Van daaruit voert een wijder en platter kanaal links in de ventielkast.

Het Pedaal wordt gevoed vanuit een westaflex-kanaal vanaf de rechterzijde van de magazijnbalg. Deze aanleg dateert vermoedelijk uit 1968.

De uit 1938 daterende pneumatische Tremolo functioneerde bij mijn inventarisatie nauwelijks.

Windladen

Het pijpwerk van het Hoofdwerk is verdeeld over een C- en een Cis-lade. De C-lade bevindt zich aan de klaviatuurzijde. Het pijpwerk loopt qua grootte van buiten naar binnen af. Het Bovenwerk heeft één windlade, waarop het pijpwerk in hele tonen, qua grootte vanuit het midden naar de zijkanten aflopend, is opgesteld. De C-kant staat aan de klaviatuurzijde. De windlade van het Pedaal heeft eenzelfde opstelling als die van het Bovenwerk.

De windladen van Hoofdwerk en Bovenwerk dateren uit 1868; zij zijn in 1945, 1968 en 1977 gewijzigd. De pedaalwindlade stamt uit 1977. De bovenwerkwindlade werd in 1968 iets naar achteren verplaatst, waarschijnlijk om de aanleg van de toetsmechaniek iets te kunnen vereenvoudigen.

De hoofdwerkwindladen hebben nog de originele stempistons, een specialiteit van Knipscheer; die van het Bovenwerk zijn in 1968 verwijderd, om daar de Scherp te kunnen plaatsen.

De hoogste twee koren van de Cornet hebben een eigen pijprooster; de laagste twee koren delen een pijprooster met de Mixtuur.

In 1945 zijn vanwege de herziening van de Mixtuur de pijproosters van dit register gedeeltelijk van een opdik voorzien.

In 1968 zijn de manueelwindladen technisch ingrijpend gewijzigd. Ze zijn toen van trekvrige platen en telescoophulzen (ingeboord) voorzien, en de geleiding van de ventielen is vernieuwd (losse ventielen met middenstiften aan de voor- en de achterzijde). Tevens is toen de bovenwerkwindlade opnieuw ingedeeld, met nieuwe pijproosters en deels nieuwe pijpstukken, en zijn de roosters van de hoofdwerkwindladen deels vernieuwd.

Pijpwerk

De frontpijpen (Knipscheer) hebben opgeworpen (vergulde) labia. Het labiale metalen binnenpijpwerk van Knipscheer heeft spitsvormige bovenlabia en boogvormige onderlabia, bij de open pijpen tot 1/2- à 1/3-voets lengte ingeritst en bij de nog kleinere bijgedrukt. Bij de gedekte metalen pijpen is dit 'labiumfactuur-beeld' gevarieerder; zo heeft de Roerfluit 4' vanaf C bijgedrukte labia, terwijl de grootste metalen pijpen van de oorspronkelijke Bourdon 16' geritste labia hebben. Het houten pijpwerk is van eiken gemaakt.

De mogelijke herkomst van de Woudfluit 2' is reeds hierboven aan de orde geweest.

Over de herkomst en de factuur van de verdwenen tongwerken bestaat geen zekerheid. In orgels van de grootte van het Woudenbergs instrument plaatste Knipscheer graag als enig tongwerk op het Hoofdwerk een Dulciaan 8' Bas / Trompet 8' Discant. Bewaard bleef een dergelijk tongwerk o.m. in het orgel van de Hervormde Kerk te Warmenhuizen (1864), met mahoniehouten stevels en koppen.

Deze bouwwijze sluit aan bij 'Hollandse' gebruiken. Het Woudenbergse orgel had echter een doorlopende, in bas en discant gedeelde Trompet. Zeker is ook dat Knipscheer tongwerken betrok bij de firma Ibach (de mogelijke ontwerper en maker van het Woudenbergse orgelfront). In het Knipscheer-orgel van de Hervormde Kerk te Oostzaan (1859) bleven een Trompet 8' (Bas/Disc.) en een Dulciaan 8' bewaard, die volgens mededeling van Jan Jongepier gezien de factuur en de slagletters bij Ibach lijken te zijn betrokken. Dit zou ook kunnen gelden voor de Knipscheer-orgels te Heemskerk (1857; reeds genoemd; Dulciaan 8') en Varsseveld (Hervormde Kerk; 1860; Trompet 8' en Dulciaan 8'). Al deze tongwerken hebben metalen stevels en loden, overkragende koppen. Deze bouwwijze wijkt overigens af van Rijnlandse gebruiken, die Ibach wél toepaste in zijn eigen orgels.

Een globale pijpwerkinventarisatie van de situatie vóór de restauratie van 2009, waarbij de registers in ladevolgorde vanaf het front zijn vermeld (HW=Hoofdwerk, BW=Bovenwerk, PED=Pedaal):

:

Hoofdwerk (Manuaal I, C-f''')

Prestant 8 Vt	Geheel 1868. C-dis en bes-g' in het front, e-a afgevoerd, geplaatst achter de binnenste tussenvelden; vanaf gis' op de windladen. Expressions tot en met h'', vervolg op lengte afgesneden. De sprekende frontpijpen hebben een expression waarin een stemlap is uitgesneden.
Roerfluit 8 Vt	C-H eiken, 1868, oorspronkelijk C-H Bourdon 8' (BW); vervolg 20e eeuws fabriekspijpwerk (inwendige roeren). C-H afgevoerd. Op de oorspronkelijke stok van de Bourdon 16'. Op de originele roosters zijn in 1968 opdikken gelijmd. Van de oorspronkelijke Bourdon 16' was het houten basgedeelte afgevoerd; gelet op de beschikbare plaatsruimte was minstens C-H geplaatst achter de rechterzijtoren (vanuit de kerk gezien).
Octaaf 4 Vt	1868. Geheel op de lade. Pijp C afgeschuind vanwege BW-mechaniek. C-fis dubbele expressions, g-h' enkele expressions, vervolg op lengte afgesneden.
Gedekt Fluit 4 Vt	C-H oorspronkelijk c'-h' Bourdon 16' (HW); c-f'' 1868, oorspronkelijk c'-f''' Bourdon 8' (BW); fis''-f''' 20e eeuws fabriekspijpwerk (open, conisch). Op deze plaats stond vóór 1968 de Nasard 3'.
Octaaf 2 Vt	Grotendeels 1868; h'', cis'', d'', dis'', e'' en f'' zijn 20e eeuwse fabriekspijpen. C-F dubbele expressions, Fis-f stemkrul, vervolg op lengte afgesneden.
Mixtuur 3-4 sterk	De hoogste 2 koren vanaf fis'' en alle koren vanaf c'' dateren uit 1945; de overige pijpen zijn uit 1868. Samenstelling thans: C 2-1 1/3-1 c 2 2/3-2-1 1/3-1 c' 4-2 2/3-2-1 1/3 Oorspronkelijk mogelijk: C 2-1 1/3-1 c 2 2/3-2-1 1/3-1 c' 4-2 2/3-2-1 1/3 c'' 5 1/3-4-2 2/3-2 c''' 8-5 1/3-4-2 2/3
	De grotere pijpen hebben een stemkrul, de kleinere pijpen zijn op lengte afgesneden.
Cornet 4 sterk	1868. Op de lade geplaatst. Samenstelling: c' 4-2 2/3-2-1 3/5. Uitsluitend open pijpen, de grootste zijn voorzien van een stemkrul, de kleinere pijpen zijn op lengte afgesneden.
Trompet 8 Vt bas/dis	1977. Metalen stevels, loden koppen en metalen bekens. Omdat dit bij een toeleverancier betrokken pijpwerk niet op de daarvoor beschikbare plaats paste, zijn enkele pijpen qua plaats uit de achterste rij 'versprongen'; pijpstukken en -roosters stammen derhalve ook uit 1977.

Bovenwerk (Manuaal II, C=f''')

Baarpijp 8 Vt	1868. Geheel open, conisch. C-e afgevoerd achter het front (middenveld) op ongeveer HW-hoogte. C-h met expressions, vervolg op lengte afgesneden. Alle labia geritst.
Prestant 4 Vt	Grotendeels 1868, oorspronkelijk Salicet 4'. In 1968 een grote terts verschoven en omgeïntoneerd. C-fis' met stemkrul, vervolg op lengte afgesneden. Oorspronkelijk vanaf g' met zijbaarden (in 1968 verwijderd). Labia tot dis'' geritst, vervolg bijgedrukt.
Roerfluit 4 Vt	1868. Met uitwendige roeren (van C-H op enig moment dicht gemaakt). Vanaf gis'' open, conisch, op lengte afgesneden. Alle labia bijgedrukt.
Nasard 3 Vt	1868. Oorspronkelijk op het HW geplaatst, in 1968 naar het BW verhuisd. Open, conisch. C-f met stemkrul, vervolg op lengte afgesneden. Labia tot f' geritst, vervolg bijgedrukt.
Woudfluit 2 Vt	In 1968 geplaatst pijpwerk, wellicht van Rütter (1868). Op C staat de inscriptie Waldflöte 2 Fuss. Geheel open, conisch. Bijgedrukte spitslabia. Licht geronde opsmeden. Van C-H met stemkrul, vervolg op lengte afgesneden.
Dulciaan 8'	1977. Metalen stevels, loden koppen, messing kelen en metalen (spotted metal) bekens. Cilindrische bekens met onderconus, van C-H in aparte onderbeker. Bekens van C-c''' met deksels, af cis''' open. C-h' met rechte kelen, vervolg met snavelkelen.

Pedaal (C-d')

Subbas 16 Vt	1868. Eiken. C-h oorspronkelijk C-h Bourdon 16' (HW), c'-d' oorspronkelijk c-d Bourdon 8' (BW).
--------------	---

De restauratie van 2009

Het in 2008 door Peter van Dijk opgestelde restauratieplan werd in 2009 uitgevoerd door de orgelmakers Gebr. van Vulpen te Utrecht.

Na demontage van het pijpwerk werd het orgelinterieur schoongemaakt. De bestaande windmotor bleek te kunnen worden gehandhaafd; wel zijn voorzieningen getroffen om het windgeruis te beperken. De magazijnbalg behoeft geen herstel. Het westaflex-windkanaal naar het Pedaal werd vervangen door een houten exemplaar, wat een aanzienlijk betere aanspraak-karakteristiek van de subbaspijpen opleverde. De tremulant werd weer functionerend gemaakt.

De klaviatuur werd geheel hersteld, waarbij het celluloid-beleg van de manuaal-ondertoetsen werd vervangen door nieuw beenbeleg en de muzieklensenaar gedeeltelijk werd vernieuwd.

De toetsmechanieken zijn geheel hersteld, geoptimaliseerd en opnieuw ingeregeld.

De windladen bleken na het afnemen van het pijpwerk nog in goede staat te verkeren, zodat op dit punt geen herstelwerkzaamheden noodzakelijk waren.

Het pijpwerk uit 1868 is waar nodig technisch en qua klankgeving hersteld.

Op het Hoofdwerk is het fabriekspijpwerk van de Roerfluit 8' (c-f''') vervangen door het Knipscheer-pijpwerk (C-f'') van de in 1968 gecreëerde Gedekt Fluit 4'. Zodoende is de in 1868 op het Bovenwerk geplaatste Bourdon 8' thans op het Hoofdwerk grotendeels in ere hersteld. Naar het voorbeeld van het Knipscheer-orgel in de Hervormde Kerk te Opijnen (1858) is een nieuwe Fluit 4' gemaakt, in de Bas gedekt en vanaf c' open cilindrisch. De eveneens nieuwe Trompet 8' is gecopiëerd naar het vermoedelijk door Ibach geleverde exemplaar in het Knipscheer-orgel (1860) van de Hervormde Kerk te Varsseveld. Wij danken de orgelmakers Gebr. Reil te Heerde hartelijk voor het ter beschikking stellen van alle gegevens van deze Ibach/Knipscheer-Trompet. De samenstelling van de Mixtuur is, naar Knipscheer-voorbeelden, vanaf c'' herzien, met hergebruik van alle Knipscheer-pijpwerk, aangevuld met 30 nieuwe pijpen.

Op het Bovenwerk is het bestaande pijpwerk volledig gehandhaafd. De klankgeving van de Prestant 4' en de Dulciaan 8' is herzien, zodat deze registers beter in het Knipscheer-klankbeeld passen. Tenslotte is het orgel generaal gestemd.

De herziening van dispositie en klankgeving heeft ertoe bijgedragen dat het tot 2009 in de kern nog altijd aanwezige fraaie Knipscheer-beeld beduidend overtuigender weer tevoorschijn is gekomen. De orgelkast werd in de bestaande kleurstelling herschilderd door Ab van Dijk en Henk ten Ham (Woudenberg) en de elektra is vernieuwd door de firma Van de Lagemaat (Woudenberg).

Een globale pijpwerkinventarisatie, waarbij de registers in ladevolgorde vanaf het front zijn vermeld:

Hoofdwerk

Prestant 8 Vt	Geheel 1868. C-dis en bes-g' in het front, e-a afgevoerd, geplaatst achter de binnenste tussenvelden; vanaf gis' op de HW-laden.										
Roerfluit 8 Vt	Geheel 1868. C-H eiken, afgevoerd van de lade, oorspronkelijk C-H Bourdon 8' (BW); c-h oorspronkelijk c'-h' Bourdon 16' (HW); c'-f''' oorspronkelijk c'-f''' Bourdon 8' (BW). C-H afgevoerd. Geplaatst op de oorspronkelijke stok van Bourdon 16'.										
Octaaf 4 Vt	1868. Geheel op de lade.										
Gedekt Fluit 4 Vt	Geheel 2009, metaal. C-h gedekt, vanaf c' open cilindrisch. Op deze plaats stond vóór 1968 de Nasard 3'.										
Octaaf 2 Vt	Grotendeels 1868.										
Mixtuur 3-4 sterk	Grotendeels 1868, 30 pijpen 2009. Samenstelling C-h' origineel, De oorspronkelijke samenstelling vanaf c'' was gebaseerd op de aanwezigheid van een Bourdon 16' op het Hoofdwerk. Aangezien deze in 1968 is verwijderd is in 2009 de samenstelling vanaf c'' herzien naar Knipscheer-model voor orgels zonder manuaal-Bourdon 16'. Samenstelling thans: <table style="margin-left: 40px;"> <tr> <td>C</td> <td>2-1 1/3-1</td> </tr> <tr> <td>c</td> <td>2 2/3-2-1 1/3-1</td> </tr> <tr> <td>c'</td> <td>4-2 2/3-2-1 1/3</td> </tr> <tr> <td>c''</td> <td>4-2 2/3-2-2</td> </tr> <tr> <td>c'''</td> <td>4-2 2/3-2 2/3-2-2</td> </tr> </table>	C	2-1 1/3-1	c	2 2/3-2-1 1/3-1	c'	4-2 2/3-2-1 1/3	c''	4-2 2/3-2-2	c'''	4-2 2/3-2 2/3-2-2
C	2-1 1/3-1										
c	2 2/3-2-1 1/3-1										
c'	4-2 2/3-2-1 1/3										
c''	4-2 2/3-2-2										
c'''	4-2 2/3-2 2/3-2-2										
Cornet 4 sterk	1868. Op de lade geplaatst. Samenstelling: c' 4-2 2/3-2-1 3/5.										
Trompet 8 Vt	Gedeeld in Bas/discant (h/c'). 2009, naar voorbeeld van de Ibach/Knipscheer-Trompet 8' te Varsseveld (1860). Metalen stevels met een messing ring, loden, overkragende koppen, metalen bekers.										

Bovenwerk

Baarpijp 8 Vt	1868. Geheel open, conisch. C-e afgevoerd achter het front (middenveld) op ongeveer HW-hoogte.
Prestant 4 Vt	Grotendeels 1868, oorspronkelijk Salicet 4'. Intonatiewijzigingen uit 1968 in 2009 herzien.
Roerfluit 4 Vt	1868. Met uitwendige roeren (roeren C-H op enig moment dicht gemaakt). Vanaf gis'' open, conisch, op lengte afgesneden.
Nasard 3 Vt	1868. Oorspronkelijk op het HW geplaatst, in 1968 naar het BW verhuisd. Open, conisch.
Woudfluit 2 Vt	In 1968 geplaatst pijpwerk, wellicht van W. Rütter (1868). Op C staat de inscriptie Waldflöte 2 Fuss. Geheel open, conisch.
Dulciaan 8'	1977. Intonatie in 2009 herzien. Metalen stevels, loden koppen, metalen

bekers.

13

Pedaal

Subbas 16 Vt

1868. Eiken. C-h oorspronkelijk C-h Bourdon 16' (HW), c'-d' oorspronkelijk c-d Bourdon 8' (BW).

Drie koppelingen: HW-BW, Ped-HW, Ped-BW

Tremulant (1938)

Manuaalomvang: C – f'''; Pedaal: C – d'

Toonhoogte a' = 440 Hz. Temperatuur: evenredig zwevend.

Winddruk: 72 mm. Windvoorziening: magazijnbalg met 2 schepbalgen (1868).

Cis-lade Hoofdwerk, na restauratie. Links de nieuwe Trompet 8'.

Foto: Peter de Kok.

Literatuur en bronnen

Kerkelijke Courant, 23/3 (1869).

Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1869, 222.

M.H. van 't Kruijs, *Verzameling van Disposities der verschillende Orgels in Nederland*. Rotterdam 1885. Facsimile-uitgave Amsterdam 1972, 96 (R.K. Kerk Zierikzee).

J.H. Kluiver, *Historische orgels in Zeeland III*. [Middelburg] 1976, 121-122 (R.K. Kerk Zierikzee).

Johan Timmer, *Het orgel in de Hervormde Kerk te Woudenberg*. Typoscript, Woudenberg 1995.

Dr. Teus den Toom: *De orgelmakers Witte*. Heerenveen 1997, 1269.

Dr. Teus den Toom (red.), *Het Historische Orgel in Nederland 1865-1872*. NIVO 2004, 259-262.

Peter van Dijk, *Basisadvies betreffende het orgel in de Hervormde Kerk te Woudenberg*.

Typoscript, Utrecht 2007.

Peter van Dijk, *Herstelplan voor het Knipscheerorgel uit 1868 in de Hervormde Kerk te Woudenberg*. Typoscript, Utrecht, 2008.

Peter van Dijk en Wil van Duijvenbooden, *Het Knipscheerorgel in de Hervormde dorpskerk van Woudenberg*. Woudenberg 2009.

Peter van Dijk, *Klankportret Knipscheer-orgel Woudenberg*. CD, STH-Records 2009.

Archief Hervormde Gemeente Woudenberg.

Orgelarchief Peter van Dijk.

Gaarne zeg ik hier Wil van Duijvenbooden (Woudenberg) zeer hartelijk dank voor zijn vriendelijke